

Amira Dervišević

OD BAJKE DO USPAVANKE – O POEZIJI NASIHE KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ**Sažetak**

*Nasiha Kapidžić-Hadžić bosanskohercegovačka je književnica koja je javnosti poznata, prije svega, kao autorica književnosti za djecu. Međutim, pored poezije, proze i drame namijenjene najmlađim čitaocima Nasiha Kapidžić-Hadžić pisala je književnokritičke tekstove te pjesme namijenjene odraslim. Od prve zbirke poezije *Maskenbal u šumi* u kojoj dominiraju bajkoviti prostori i čudesno, do *Vrbaska uspavanka* protkane baladom i sevdalinkom, njena poezija se izmijenila u sadržaju, strukturi i značenjima koja zrcali. Budući da pjesme u zbirkama *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* nisu bile predmet temeljitijih književnokritičkih promišljanja, ovim radom željelo se pridonijeti boljem razumijevanju njenog književnog stvaralaštva. U radu je potvrđena polazna pretpostavka da je autorica premrežila vlastiti tekst usmenom tradicijom i ovim postupkom utjecala na bogatstvo vlastitog lirskog izraza. Komparativnom i metodom rada na tekstu izdvojene su dionice koje predstavljaju usmenu književnost a potom se utvrdila njihova funkcija u poeziji Nasihe Kapidžić-Hadžić. Analize i interpretacije odabranih pjesma pokazale su da je interferencija usmene i pisane književnosti pomogla pjesnikinji da iskaže misao o sebi i svijetu ali, također, otkrivaju Nasihu Kapidžić-Hadžić kao pjesnikinju uronjenu u usmenu tradiciju.*

Ključne riječi: *Nasiha Kapidžić-Hadžić, pisana književnost, usmena književnost, interferencije.*

Uvod

Književnica Nasiha Kapidžić-Hadžić čitalačkoj javnosti poznata je, prije svega, po pjesmama, proznim i dramskim tekstovima namijenjenim najmlađim čitaocima. Njena prva knjiga, zbirka poezije pod naslovom *Maskenbal u šumi* (1962), nagovijestila je da se radi o izvanrednoj pojavi na južnoslavenskom književnom prostoru. Ono što ju je izdvajalo od drugih književnika tog vremena jeste činjenica da je pored pjesničkog talenta posjedovala i znanje o književnosti i jeziku, stečeno tokom studiranja na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Kao znalac jezika i književnosti vješto je svoj pjesnički doživljaj svijeta oblikovala na način da je on bio posebno zanimljiv i privlačan najmlađim čitaocima. Nakon *Maskembala u šumi* nastavila je pisati poeziju koja je slijedila poetička obilježja najavljena u prvoj knjizi. Osim kao pjesnikinja Kapidžić-Hadžić okušala se i kao autorica poetske proze i dramskih tekstova što je rezultiralo zbirkama *Kad si bila mala* i *San o livadici*. Da se radi o književnim tekstovima neupitne umjetničke vrijednosti otkriva činjenica da pjesme, priče i drame Nasihe Kapidžić-Hadžić autori već decenijama uvrstavaju u brojne udžbenike za nastavu maternjeg jezika i književnosti te su obavezna školska lektira na prostoru Bosne i Hercegovine.

Osim što je pisala književnost za djecu, Nasiha Kapidžić-Hadžić autorica je poezije koja se po svom sadržaju, odnosno temama i motivima razlikuje od one namijenjene najmlađim čitaocima kakva je primjerice u knjigama *Maskenbal u šumi* ili *Vezeni most*. Radi se o pjesmama objavljenim u zbirkama *Poslanica tiha* (1972) i *Vrbaska uspavanka* (1981) u kojima autorica mnogo više progovara o sebi i svom doživljaju svijeta i života. Za razliku od prvih pjesma u kojima je svijet djetinjstva i mladosti prostor sveopće sreće, u zbirkama *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* djetinjstvo i mladost povodi su književnici da govori o prolaznosti vremena.

Uvidom u književnokritičke tekstove primjetno je da djela Nasihe Kapidžić-Hadžić općenito nisu bili predmet obuhvatnijih analiza i interpretacija. O njenim pjesmama i pričama pisalo se površno i bez ozbiljnih istraživačkih zahvata što se može vidjeti na primjerima proučavanja intertekstualnih odnosa usmene književnosti i stvaralaštva Nasihe Kapidžić-Hadžić. Naime, u književnokritičkim radovima tek se usputno nagovještava postojanje veze između bajki i njenih pjesma, međutim, ove relacije nisu detaljnije istražene. S tim u vezi, ciljevi rada jesu analiza i interpretacija pjesama iz zbirke *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* kroz propitivanje intertekstualnih veza usmene i pisane književnosti. Pretpostavka je da je književnica premrežila vlastiti tekst usmenom tradicijom i ovim postupkom utjecala na bogatstvo vlastitog lirskog izraza. Komparativnom i metodom rada na tekstu analizirat će se i interpretirati poezija Nasihe Kapidžić-Hadžić i utvrditi tipovi interferencije usmene i pisane književnosti. Spoznaje o pjesmama objavljenim u zbirkama poezije *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* pomažu razumijevanju njenog stvaralaštva u cjelini ali, također, otkrivaju Nasihu Kapidžić-Hadžić kao pjesnikinju uronjenu u usmenu tradiciju.

Književna kritika o stvaralaštvu Nasihe Kapidžić-Hadžić

Budući da je cilj rada interpretacija i analiza odabranih primjera poezije Nasihe Kapidžić-Hadžić s aspekta interferencije usmene i pisane književnosti, u ovom dijelu sažeto će se predstaviti najvažnije spoznaje književnih historičara, kritičara i književnika o poetici Nasihe Kapidžić-Hadžić te o načinima uključivanja usmene književnosti u tekstove ove autorice. Među malobrojnim istraživačima književnog opusa Nasihe Kapidžić-Hadžić bio je Muris Idrizović. Prema ovom književnom historičaru umjetnički najuspjeliji primjeri poezije Kapidžić-Hadžić nastali su kao rezultat autoricinog nastojanja da pjesma istovremeno bude akvarel i misao. Nova dimenzija njene poezije otkriva se kroz stihove kojim pjesnikinja ne kazuje svijet, nego pjesnički ispisuje svijet. U tim primjerima djetinjstvo je poseban poetski prostor u kojem se spontanošću dolazi do saznanja o životu. Istovremeno djetinjstvo je i simbol slobodnog čovjekovog postojanja: „Izražavanje djetinjstva preneseno je iz realnosti življenja, u bajkoviti, bukolički prostor šume i životinja. Život shvaćen kao igra, kao rađanje i umiranje, kao radost i muka. Lepršava i poetična pjesma osjeća se najprisnije u 'šumskoj sali', imaginarnom životnom prostoru 'gdje se drže karnevali', 'gdje se muzike širi val'.“ (Idrizović 1976: 156)

Izmaštani svijet bajke u kojem je igra smisao postojanja omogućio je pjesnikinji da najmlađim čitaocima približi život. Posmatrajući poeziju Nasihe Kapidžić-Hadžić u cjelini, Idrizović ističe da autorica nije samo slijedila pjesničku tradiciju nego je povremeno pravila otklone prema drugačijoj formi i izrazu što je posebno vidljivo u upotrebi rime koja nije sputavala misao i pjesničku sliku, nego je obogaćivala ritam i zvučanje pjesme. Njena poezija, izrazito osjećajna, u najširem smislu progovara o prirodi, šumskom i životinjskom svijetu i to kao bajka, san, priča, osjećanje ili ugođaj (Idrizović 1976: 159). Dakle, Muris Idrizović propitujući poeziju iz prvih zbirki Nasihe Kapidžić-Hadžić usmenu književnost prepoznaje kroz oponašanje stila bajke u kojoj je svijet čudesnog izjednačen sa svijetom stvarnosti i u kojem je sreća sveopći princip života.

Među tekstovima koji se bave književnošću Kapidžić-Hadžić po temeljitosti pristupa ističu se eseji Vladimira Milarića *Jezik ranog djetinjstva* i *Sanjarije Nasihe Kapidžić-Hadžić*. U središtu eseja *Jezik ranog djetinjstva* objavljenom u knjizi *Signali sunca* (1977) jeste zbirka *Kad si bila mala* za koju autor ističe da je riječ o lirskoj prozi. Iako tekstovi ove zbirke sadrže događajnost i situaciono prikazivanje, emocije koje je autorica unijela u njih dopuštaju da se zbirka kvalificira kao lirska proza, smatra Milarić. Ono što je vidljivo u ovoj zbirci jeste

eksperimentiranje u jezičkom izrazu što je novina ne samo u odnosu na dotadašnje stvaralaštvo autorice nego je novina općenito u bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu. Koncept knjige autorica je predočila već u uvodu naglašavajući da se radi o knjizi premreženoj autentičnim dječijim pričama koje je pripovijedala njena kćerka. Primjećujući da su dionice teksta u kojem je izvorni jezik djeteta istovremeno i usmeno pjesništvo djeteta u kojem su bajkovita i realna dimenzija spojeni u jednu cjelinu, Vladimir Milarić (1974: 65) bilježi sljedeće: „Pesnikinja je zadivljena izvornom poezijom detinjstva koja nastaje spontano, bez ikakve primisli na svesnu pesničku delatnost, i koja obuhvata sav jezik malog deteta, kompaktan i celovit, nepodeljen na praktične i pesničke funkcije.“

Za autoricu vrijeme mijenja apsolutno sve pa i jezik, mijenja i našu sliku djetinjstva oslikavajući ga bojama koje zatamnjuju njegovu bjelinu. Stoga bilježeći priče djeteta, onako kako su nastajale u spontanom razgovoru, književnica nastoji sačuvati taj jezik izvorne poezije djetinjstva ne bi li trajao zauvijek. Kako se u ovoj zbirci radi o usmenim pričama kritičar kao važan ističe izvedbeni kontekst u kojem se kazuju priče. On prepoznaje namjeru Nasihe Kapidžić-Hadžić da književnim sredstvima oblikuje cjelokupnu govornu i pjesničku situaciju djeteta što osigurava da će čitalac raspoznati osobine koje dječiji jezik čini pjesničkim. Književna vrijednost ove proze, prema Milariću, jeste u tome što je autorica uspjela da usaglasi jezik majke i jezik djeteta jer „pjesnički jezik detinjstva moguć je samo u situacijama kada i lice kojem je govor namenjen govori istim jezikom“ (Milarić 1974: 65).

U jeziku djetinjstva preovladavaju personifikacije i metafore. Personifikacije predmetni svijet oživljavaju po želji djeteta i uz pristajanje majke što Milarić čita kao „dečije uzimanje stvari u svoje prostore bajke i majčinsko davanje toj bajci ljudske dimenzije“ (Milarić 1974: 65), a metaforika, na temelju intuicija, osvjetljava djetinjstvo ljubavlju i dobrotom.

Deset godina nakon eseja *Jezik ranog detinjstva* Vladimir Milarić objaviti će tekst *Sanjarije Nasihe Kapidžić-Hadžić*, kao pogovor pjesmama i poetskim prozama ove književnice iz 1984. godine (*Kolo*, *Trčimo za suncem* i *Čarobnilo*). Naglašavajući da je osnovna poetska zaokupljenost autorice u svijetu sanjarije, Milarić primjećuje da su putevi pjesničkih transformacija u književnosti Nasihe Kapidžić-Hadžić „očaravanja, obasjana ljubavlju i maštovite projekcije“ (Milarić 1984: 69). Na tragu spoznaja do kojih je došao analizirajući poetsku prozu *Kad si bila mala*, kritičar zaključuje da su dijete i djetinjstvo i dalje središta njenog književnog svijeta. Kao lirski subjekt najčešće se prepoznaje majka, odnosno osoba beskrajnog razumijevanja za dijete i dječiji svijet.

Za propitivanje odnosa usmene i pisane književnosti od važnosti su kritičareve bilješke o pjesmama o prirodi u kojima se otkrivaju načini uključivanja usmene književnosti: „Personifikacije se vrše prema liku sanjarskom i bajkovitom, otvorenom za iluzije posvemašnje lepote i svetlosti, obilja, začaranih stanja, izuzetnih uzleta, ukratko rečeno po liku jedne tankoćutne presenzibilizirane osobnosti koja u (ženski) čitalački svet donosi iluziju srećnog sveta.“ (Milarić 1984: 70) Dakle, svijet biljaka i životinja u pjesmama o prirodi, kojih je najviše u njenom književnom opusu, oblikovan je prema uzoru bajkovitog svijeta kojeg je autorica upoznala, između ostalog, i posredstvom usmene tradicije.

U izboru *Trčimo za suncem* Milarić bajku vidi u stvarima svakodnevnice iz koje zrače simboli ljubavi. Pjesnički svijet izrasta na šarama bosanskog ćilima, a u ovom tkanju začaranost duže traje: „taj svet starinskog, zaustavljenog magičnog prostora bajke pokazuje se kao pravi prostor za jednostavnu i prastaru priču srca“ (Milarić 1984: 70). Pjesme za djecu Nasihe Kapidžić-Hadžić slijede model obraćanja djetetu, a autorica kroz poeziju teži za događanjem ljepote u ozračju čudesnog što je jedno od temeljnih obilježja bajke u usmenoj tradiciji. Iz svega prethodno

navedenog čini se da Milarić usmenu književnost prepoznaje prije svega u atmosferi bajke kojom pjesnikinja premrežava svoje stihove.

Pored Milarića književni opus Nasihe Kapidžić-Hadžić vrlo temeljito propituje i književni kritičar Dragoljub Jeknić u tekstu *Lirske varijacije i glas djetinjstva*. Prema Jekniću umjetnički najsnažnija u cjelokupnom književnom opusu Nasihe Kapidžić-Hadžić jeste zbirka lirskih proza *Kad si bila mala* (1973), kasnije objavljena pod naslovom *Čarobnilo* (1974). U ovoj prozi književnici je uspjelo izraziti umjetnički govor, odnosno umjetničko ispoljavanje na način da je iz svijeta odraslih prešla u svijet djece posredstvom svog djeteta, a potom promišljala, komunicirala i pisala iz tog dječijeg svijeta. Privremeno bi vješto odbacila sve što ju je ograničavalo kao odraslu osobu i vratila se jeziku i mišljenju djeteta.

Što je tiče odnosa usmene i pisane književnosti Jeknić ovu interferenciju prepoznaje u prvim pjesničkim ostvarenjima *Bajci o jezeru*, *Proljetnoj pjesmi* te pjesmama o prirodi. U prvim pjesmama usmena književnost je vidljiva u brojnim stereotipima usmenih bajki kojima autorica premrežava vlastiti tekst ali koji omogućavaju čitaocima njeno lakše razumijevanje. U pjesmama o prirodi usmena književnost očituje se u personifikacijama, očuđavanjima i očaravanjima. Upoređujući ove postupke u usmenoj književnosti i poeziji Kapidžić-Hadžić, autor primjećuje razlike u načinima i obimu njihove upotrebe. Za razliku od bajki, čiji je sadržaj ipak, na način kako je to uobičajeno u usmenoj književnosti, usklađen sa odnosima u stvarnom svijetu i uvijek postoji mjera u unošenju čudesnog u sadržaj, u pjesmama Kapidžić-Hadžić pojave iz stvarnosti oblikovane su po mjeri djeteta i to djeteta kako ga pjesnikinja zamišlja (Jeknić 1990).

Za razliku od prethodnih autora koji su se bavili analizom i interpretacijom poezije i proze, Darko Lukić bavio se dramskim stvaralaštvom Kapidžić-Hadžić. Za ovog teatrologa i književnika, autorica je jedinstvena pojava u bosanskohercegovačkoj dramskoj književnosti za djecu koja će dovesti do vrhunca tip dječije dramske igre prema modelu bajke. Oblikujući se kao književnica u ozračju usmene književnosti autorica je uspjela osloboditi svoju stvaralačku fantaziju u tri smjera: „Najprije u smjeru stvaranja nove bajke po svim zakonima bajkovitosti i bez preuzimanja poznatih bajki i legendi, zatim u smjeru ugradnje autentične domaće bosanskohercegovačke leksičke i koloritne građe, i napokon u smjeru slijeđenja dječije psihologije i osobene logike u kojoj ne postoje distinkcije između svijeta živih bića i svijeta stvari, svijeta biljaka i životinja i svijeta izmaštanih pojmova i bića.“ (Lukić 1990: 241) Prema Lukiću razvoj i provedba sva tri spomenuta postupka može se pratiti u drami *Loncipunum čudni grad*, a njihova sinteza je u *Glasi djetinjstva*, drami koja gradi bajku nove vrste.

Nasiha Kapidžić-Hadžić jedna je od najvažnijih autorica dječije bosanskohercegovačke književnosti, smatra književni historičar i pisac Rizo Džafić. Prije svega, ona je začetnica moderne poezije za djecu, stilski je inovirala dječiju književnost i naposljetku svojim tekstovima pokazala je da se i u ovoj književnosti može dostići visok umjetnički nivo kako u načinu pisanja tako i u izboru tema i strukturiranju teksta. Njena književnost je bila inspirativna za brojne bosanskohercegovačke pisce primjerice Ismeta Bekrića, Enisu Osmančević-Čurić, Huseina Derviševića, Rizu Džafića, Kemala Cocu. Prema Džafiću njeno književno djelo predstavlja novinu i osvježenje u krajškoj književnosti za djecu jer je znala naći pravu temu prilagođenu najmlađim čitaocima, zaokupiti njihovu pažnju načinom obrade i ponuditi poruku koja je prožeta dobrotom i plemenitošću. Sve spomenuto osiguravalo joj je pažnju brojnih čitalaca pa je Nasiha Kapidžić-Hadžić bila uz Čopića, Kulenovića i Hromadžića najčitaniji pisac na južnoslavenskom prostoru (Džafić 2009: 26). Što se tiče odnosa usmene i pisane književnosti on se može prepoznati u utemeljenosti njene poezije u bosanskoj tradiciji i narodnoj leksici.

Usmena književnost

U stručnoj literaturi usmena književnost različito se imenuje (usmena književnost, usmena tradicija, narodna književnost, folklor, narodno stvaralaštvo, tradicijska književnost) i predmet je istraživanja više područja (nauke o književnosti, folkloristike, etnologije, kulturne antropologije...). U ovom radu koristi se termin usmena književnost u značenju kako ga je opisala Maja Bošković-Stulli u tekstu *O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima*: „Iz aspekta folkloru usmena književnost je umjetnička komunikacija u verbalnome mediju promatrana na razini teksta i onog dijela tekste koji se odnosi na stih ili rečenicu (...). Iz aspekta književnosti, usmena književnost je estetska (književna) obavijest proizišla iz prirodne (kontaktne) komunikacije – odvojena od životnog konteksta, ali svjedočeci posredno o njemu. Iz aspekta književnopovijesnog pojma 'narodno pjesništvo' usmena književnost se orijentira prema autentično snimljenim (zapisanim) oblicima tradicijskog usmenog književnog izražavanja“ (Bošković-Stulli 1983: 52).

Usmene priče i pjesme ostvaruju se najčešće kao improvizirane izvedbe u prirodnom situacijskom kontekstu koji podrazumijeva aktivno učešće slušalaca – publike. U ovom komunikacijskom procesu davalac informacije je i njezin interpretator. U neposrednom kontaktu usmene priče i pjesme nisu materijalno fiksirane – one se mogu mijenjati i na njihovo uobličavanje može utjecati publika. Slušaoci mogu dalje prenositi kazivanje i svaka nova interpretacija, ovisno o darovitosti sudionika lanca usmene tradicije, može biti drugačija od prethodne. U ovakvoj komunikaciji jezička umjetnina je povezana sa izvantekstovnim elementima izvođačevog glasa, mimike, gesta, melodije (Bošković-Stulli 2010: 184).

Odnos usmene i pisane književnosti

U modernoj književnokritičkoj svijesti na odnose između usmene i pisane književnosti gleda se kao na bitno svojstvo književnosti, tj. način na koji ova umjetnost postoji. Intertekstualnost je jedan od temeljnih pojmova u savremenim teorijama i označava „odnos između dva teksta ili između više tekstova, odnos koji utječe na način na koji se čita onaj tekst unutar kojeg se 'čuje' prisustvo drugih tekstova“ (Lešić 2005: 94). Postojanje interferencije usmene i pisane književnosti nije novost u nauci o književnosti. Naime, s pojavom pisma i pisane književnosti započinje proces preplitanja usmene i pisane književnosti a čini se da je ovaj proces bio posebno intenzivan tokom srednjeg vijeka (Bošković-Stulli 2010: 183). U propitivanju utjecaja usmene i pisane književnosti književni kritičari oprimirali su brojne parodije, aluzije, tematska i sižejna posuđivanja i otkrili svijet neograničenih mogućnosti. O tim interferencijama na prostoru Bosne i Hercegovine pisali su, između ostalih, Muhsin Rizvić, Enes Duraković, Đenana Buturović, Hatidža Dizdarević-Krnjević i Munib Maglajlić. Jedan od posljednjih radova o ovoj temi jeste studija Seada Šemsovića pod nazivom *Od zvuka do znaka* (2021) u kojoj se donosi jedan od mogućih načina posmatranja intertekstualnih odnosa usmeno-pisano u bošnjačkoj književnosti.

Budući da se u propitivanju intertekstualnih veza usmene književnosti i poezije Nasihe Kapidžić-Hadžić polazi se od tipologije odnosa koju je ponudio Sead Šemsović, u najkraćim crtama predstaviti će se njegov pristup. Uvažavajući specifičnosti kulturnog konteksta u kojem se propitivao odnos usmeno-pisano autor studije uspostavio je moguću tipologiju ovog odnosa na razini modela i paradigme. Za Šemsovića tri su tipa ili razine intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti: citatnost, postupak i metatekst.

Citatnost je tip ili razina intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti koji podrazumijeva transformaciju motiva i pozajmljivanje kraćih ili dužih cjelina. Transformacija

motiva odnosi se na slučajeve kada primjeri pisane književnosti sadrže motive pozajmljene iz usmene književnosti. Ovi motivi djelomično su značenjski transformirani. Citatnost obuhvata također i primjere kada djelo pisane književnosti sadrži cjeline pozajmljene iz usmene književnosti, koje ne moraju biti strukturno izmijenjene ali je neophodno njihovo značenjsko preoblikovanje jer prelaze iz jednog konteksta u drugo. Primjer za ovaj tip citatnosti jeste premrežavanje teksta pisane književnosti kraćim usmenoknjiževnim formama kakve su vicevi, poslovice i zagonetke.

U slučaju kada se struktura djela pisane književnosti posmatra kroz prizmu strukture djela usmene književnosti radi se o postupku kao tipu intertekstualnog odnosa. U postupku djelo pisane književnosti oponaša postupak nastanka teksta usmene književnosti. Šemsović razlikuje tri tipa ove razine intertekstualnosti ovisno o tome da li djelo pisane književnosti pripada poeziji, prozi ili drami. Najviše mogućnosti književnicima nudi nepotpuna strukturna podudarnost proznog djela pisane književnosti koja se posmatra kao „podudarnost u strukturi određenog proznog žanra i/ili kao podudarnost u tehnici pripovijedanja, koju dalje posmatramo kao odnos pričalac-slušalac-čitalac i/ili kao osobine pripovjedača s jedne strane i formu i način pripovijedanja s druge strane“ (Šemsović 2021: 113).

Metatekst je treći tip odnosa usmene i pisane književnosti i javlja se u primjerima kada djelo pisane književnosti preuzima priču (temu ili fabulu) iz usmene književnosti. U ovom tipu odnosa, djelo pisane književnosti ponavlja poruku ili iznosi drugačiji pogled na problem predstavljen u usmenoj književnosti.

Citatnost kao tip intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti u poeziji Nasihe Kapidžić-Hadžić

Citatnost kao tip intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti odnosi se na primjere kada autori u svoj tekst uključuju motive i cjeline iz usmenoknjiževne tradicije. U primjerima kada se pozajmljuju motivi, uočava se njihovo transformiranje odmah po prelasku iz usmene u pisanu književnost. Motiv kao „najmanji dio književnog djela koje zadržava neko relativno samostalno značenje u okviru teme“ (Solar 1987: 43), pozajmljen iz usmene književnosti nosi sa sobom značenja iz starog konteksta, a ulaskom u novu sredinu, pisanu književnost, stiče i nova značenja. Važno je da se prilikom tumačenja motiva koji mijenja kontekste vodi računa o njegovim ranijim značenjima jer ova saznanja omogućavaju razumijevanje značenja novog teksta.

Transformacija motiva

Intertekstualni odnos usmene i pisane književnosti u zbirci poezije *Poslanica tiha* (1972) Nasihe Kapidžić-Hadžić prepoznaje se, između ostalog, u primjeru pjesme *O duši*. Radi se o citatnosti odnosno transformaciji motiva.

„Ona sad zvijezdo jedina
vjeruje u moć vradžbina
u zmajev dvorac ukleti
u nemani i aveti
bježi od vatre mraka
i strahuje od oblaka
i strahuje od uroka
i zorom snove tumači

pa ti crveno oblači
pa ti crveno obuva
da te u strahu sačuva
od očiju urokljivih
i ispreda ti dječiji stih...“
(*O duši*, 1972)

Pjesmu *O duši* koja je uvrštena u zbirku *Poslanica tiha* autorica je premrežila motivima iz usmenoknjiževne tradicije: zmaj, ukleti dvorac, neman, avet, urokljive oči. Spomenuti motivi najčešće su dijelovi usmenoknjiževne proze – bajki i predaja. U svom izvornom kontekstu zmajevi, nemani i aveti kod slušalaca pojačavali su strah i osjećaj nelagode. U usmenoj tradiciji štetnost djelovanja mitskih bića na čovjeka nastoji se spriječiti obrednim radnjama koje imaju uporište u islamskom učenju (Softić 2002: 77). Međutim, nije rijetkost da se ponekad poseže i za radnjama koje pripadaju praznovjerju što se zrcali u motivu crvene odjeće kojom se sprečava urok. S tim u vezi, spomenimo da je u usmenoj tradiciji i danas običaj da se novorođenče oblači u crvenu odjeću da se spriječi mogući urok. Pozajmljivanjem ovih motiva iz usmene tradicije i njihovo uključivanje u vlastiti tekst intencija autorice bila je da predoči promjene koje su joj se desile kad je postala majka. Prije rođenja djeteta autorica se nije bojala mitskih bića i njena duša je bila neosjetljiva. Međutim, s majčinstvom dolaze briga i strah za budućnost djeteta, i onog čega se prije nije bojala, sad se boji jer dijete mijenja njenu dušu: „jer mi je ko čarolijom / postala duša drukčijom / od one što je disala / kad tebe nisam imala“. Poslanica *O duši* lirska je monolog u kojem majka iskazuje promjene u pogledu na svijet i život koje su se desile kad je na taj isti svijet došla kćerka, a usmena književnost je poslužila kao dobar oslonac da se to pokaže.

Budući da su motivi iz usmene književnosti pomogli autorici da slikovito izrazi strah za sigurnost djeteta, u ovom primjeru radi se o nepotpunoj transformaciji motiva jer su pozajmljeni motivi zadržali djelomično svoje značenje iz prethodnog obitavališta i unijeli ga u novu sredinu. U ovoj pjesmi uočava se i postupak kao drugi tip intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti. Naime, autorica je pjesmu oblikovala na način kako su oblikovane uspavanke, nizanjem stihova u kojima se iskazuje briga za novorođenče.

Pozajmljivanje kraćih cjelina

Citatnost se odnosi i na primjere kada djelo pisane književnosti sadrži cjeline iz usmene. Prilikom pozajmljivanja dijelovi usmene književnosti ne moraju biti strukturno izmijenjene, ali kako se mijenjaju konteksti neophodno je njihovo značenjsko transformiranje.

U pjesmi *Tri sestre s Vrbasa* objavljenoj u zbirci *Vrbaska uspavanka* autorica kao moto donosi prvi stih usmene lirske pjesme *Vrbas voda nosila jablana*.¹ Ova sevdalinka je bila posebno omiljena u usmenoj tradiciji stanovnika Banja Luke. Brojni pjevači mijenjali su njene završne stihove, prilagođavali je sredini i vremenu pa je ona u jednom trenutku svog pjesničkog života opjevala znamenite banjalučke momke što ju je svrstalo u skupinu „sevdalinki o gizdavam lokalnim ljepoticama i znamenitim momcima“ (Maglajlić 1983: 41). Ovaj postupak usmenog pjevača / pjevačice posljedica je činjenice da se sevdalinka oblikovala u tijesnoj vezi sa životom u gradskim sredinama. Na tragu propitivanja odnosa pjesme i zbilje u sevdalinci književni historičar i znalac usmene književnosti Munib Maglajlić (1983: 37) primijetio je sljedeće: „Uz

¹ Jedna od varijanti pjesme glasi: Vrbas voda nosila jablana, / na jablanu kujundžija Mujo: / „Kujundžija tako ti zanata, / Skuj ti meni od zlata junaka, / Nemoj plava, tako ti zanata, / Nego garava, k'o što sam i sama!“

izrazitiju usredsređenost na ljubavna događanja, koja se ogleda u senzualnosti i posebnom ljubavnom osjećanju izraženom turcizmom *sevdah*, složeni odnos prema zbilji jeste osobnost kojom se sevdalinka izdvaja iz kompleksa usmene ljubavne lirike bosanskohercegovačkog prostora“. Osnovni motiv pjesme – prolaznost vremena, nagoviješten je u početnom stihu sevdalinke „Vrbas voda nosila jablana“ koji u svom izvornom kontekstu, u usmenoj lirskoj pjesmi, zrcali djevojačku želju za momkom koji bi bio ispunjenje njenih snova.

Pjesma *Tri sestre s Vrbasa* razvija se nizanjem motiva u kojima se lirski subjekt prisjeća vlastite mladosti, mladosti tri sestre sa Vrbasa (Zehre, Zuhre i Devle) i njihove pjesme koja nastaje „čemeru iz inata“. Pjesnikinja se sa nostalgijom sjeća mladosti i pjesme koja je nesputana izražavala najintimnije osjećaje i čežnju za voljenom osobom. Vrijeme prolazi i sve nestaje samo su Vrbas i pjesma stalni.

„Jednom za vazda ispjevana,
ta pjesma ne zna
da mine, ode
iz duše moje,
sa ove vode.“
(*Tri sestre s Vrbasa*)

Motiv rijeke u ovoj pjesmi je sekundaran i on pomaže pjesnikinji da izrazi osjećaj tuge zbog vremena koje neumitno prolazi baš kao i voda koja ide svome ušću. Spomenimo da je rijeka Vrbas trajna inspiracija Nasihe Kapidžić-Hadžić i da se motiv rijeke često ponavlja u njenim tekstovima: „Rođena sam u Banjaluci, gradu ukrašenom alejama, cvjetnim baščama i zelenim obalama Vrbasa, oivičenom livadama i brdima šumovitim, prožetim do dna, do svih pora drevnom nepresušnom uspavankom vode, što je bila prva i najljepša pjesma koju sam čula u svojoj bašči nad samom obalom, slušala danima, godinama, zamišljajući u njoj uvijek nove slike i nove priče.“ (Kapidžić-Hadžić prema Džafić 2009: 24)

Uključivanjem stiha iz usmene lirske pjesme, ali i povremenim aluzijama na istu sevdalinku, autorica je svoju poeziju približila sredini koja je pjesmu čuvala, povezala je sa ukupnom tradicijom naše usmene lirike i osigurala razumijevanje njenog značenja.

Zaključna promišljanja

Ovim radom pokušao se pokazati suodnos usmene i pisane književnosti na primjeru dvije pjesme iz zbirki *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* Nasihe Kapidžić-Hadžić. U oba primjera radi se o citatnosti kao razini intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti koji podrazumijeva transformaciju motiva i pozajmljivanje kraćih cjelina. Književnica je pozajmila motive iz usmene književnosti i premrežila svoju pjesmu (*O duši*), odnosno pozajmila stih pjesme koji je poslužio kao moto i postao osnovni motiv (*Tri sestre s Vrbasa*). Osim toga u strukturi prve pjesme prepoznaje se stil uspavanke – lirske pjesme kojom majke uspavljujući novorođenčce iskazuju ljubav i brigu, dakle riječ je o postupku kao tipu intertekstualnosti. Drugu pjesmu autorica je premrežila motivima koji aludiraju na sevdalinku *Vrbas voda nosila jablana*. U ovim primjerima pozajmljeni elementi usmene književnosti imaju ulogu da obogate značenja pjesme Nasihe Kapidžić-Hadžić, da ukažu na njene veze sa sredinom, da ih povežu sa usmenom tradicijom. Treba spomenuti da je usmena književnost prisutna i u tekstovima koje je autorica pisala za djecu. Na temelju spoznaja do kojih su došli književni kritičari može se zaključiti da se radilo o preuzimanju motiva i manjih cjelina čime se utjecalo na razumijevanje značenja tekstova.

Uporede li se interferencije u prvim radovima i pjesama iz zbirki *Poslanica tiha* i *Vrbaska uspavanka* primjetno je da je autorica pažljivo odabrala elemente u skladu sa očekivanjima čitalaca. U prvim tekstovima iz zbirke *Maskembal u šumi* radilo se o motivima bajke koji su poznati djeci, za razliku od pjesme *Tri sestre s Vrbasa* u kojoj su pozajmljeni elementi iz sevdalinke, dakle koju poznaju odrasli. U svim pjesmama vidljivo je da je autorica polazila od toga da je za razumijevanje značenja važno da čitaoci imaju saznanja o usmenoj književnosti jer samo tako mogu razumjeti suodnos usmenog i pisanog te naposljetku razumjeti značenja pjesme. Naposljetku, može se zaključiti da pjesme Nasihe Kapidžić-Hadžić, bez obzira da li su namijenjene djeci ili odraslim čitaocima, čuvaju usmenoknjiževnu baštinu kraja u kojem je autorica odrasla i oblikovala sa kao književnica.

Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja (1983), *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta, Beograd
2. Bošković-Stulli, Maja (2010), *O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta*, u: *Folkloristička čitanka*, ur. M. Hameršak i S. Majranić, Zagrebački holding i Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
3. Džafić, Rizo (2009), *Književnost za djecu II*, Pedagoški fakultet, Bihać
4. Idrizović, Muris (1976), *Književnost za djecu u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo
5. Jeknić, Dragoljub (1990), *Lirske varijacije i glas djetinjstva*, u: Kapidžić-Hadžić, Nasiha, *Šare djetinjstva*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo
6. Lešić, Zdenko (2005), *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
7. Lukić, Darko (1990), *Dječija dramska književnost u BiH*, u: *Dječija književnost naroda i narodnosti BiH* (studija), Veselin Masleša, Sarajevo
8. Maglajlić, Munib (1983), *Od zbilje do pjesme*, Glas, Banja Luka
9. Milarić, Vladimir (1977), *Signali sunca*, Srpska čitaonica i knjižnica, Novi Sad
10. Milarić, Vladimir (1984), *Sanjarije Nasihe Kapidžić-Hadžić*, u: *Kolo*, Narodna knjiga, Beograd, Veselin Masleša, Sarajevo
11. Softić, Aiša (2002), *Usmene predaje Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo
12. Solar, Milivoj (1987), *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb
13. Šemsović, Sead (2021), *Od zvuka do znaka*, Dobra knjiga, Sarajevo

Izvori

1. Kapidžić-Hadžić, Nasiha (1972), *Poslanica tiha*, Veselin Masleša, Sarajevo
2. Kapidžić-Hadžić, Nasiha (2005), *Vrbaska uspavanka*, Hrvatski kulturni centar, Banja Luka

FAIRY TALE TO LULLABY - THE POETRY BY NASIHA KAPIDZIC-HADZIC

Abstract

Nasiha Kapidžić-Hadžić is a Bosnian-Herzegovinian writer who is known to the public, above all, as an author of children's literature. However, in addition to poetry, prose and drama intended for the youngest readers, Nasiha Kapidžić-Hadžić wrote texts of literary criticism and poems intended for adults. From the first collection of poetry Maskembal u šumi, which is dominated by fairy-tale spaces and miraculousness, to Vrbaska uspavanka interwoven with ballad and love-song, her poetry has changed in content, structure and meanings that it reflects. Since the poems in the collections Poslanica tiha and